

Т.Рысқұлов атындағы Жаңа экономикалық университет

ӘОЖ: 005.584.1; 338.24

Қолжазба құқығында

КАНАТБЕКОВА АЙНУР КАНАТБЕКОВНА

**Өнеркәсіптік ұйымдардағы контроллингтің ұйымдастырушылық -
экономикалық аспектілері**

6D050700 – Менеджмент

Философия докторы (PhD)
ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Ғылыми кеңесшілер
э.ғ.д., профессор
Умирзаков С.Ы.

э.ғ.д. Ряховский Д.И.

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2015

МАЗМҰНЫ

АНЫҚТАМАЛАР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	5
КІРІСПЕ.....	6
1 КОНТРОЛЛИНГ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫН	
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	11
1.1 Контроллинг қағидалары негізінде басқару жүйесін қалыптастырудың бағыттары.....	11
1.2 Контроллингтің түрлері мен қызметтері.....	27
1.3 Контроллингтің шетел тәжірибесі және оны Қазақстанда қолдану мүмкіндігі.....	39
2 ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӨНЕРКӘСІПТІК ҰЙЫМДАРЫНДА	
КОНТРОЛЛИНГТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫН ТАЛДАУ	53
2.1 Қазақстандағы өнеркәсіптік ұйымдарда контроллингтің қызмет ету тиімділігін талдау.....	53
2.2 Өнеркәсіптік ұйымның құрылымында контроллинг жүйесінің алатын орнын бағалау.....	62
2.3 Кәсіпорынды басқару жүйесінде контроллинг құралдарының қолданылуын талдау.....	75
3 КОНТРОЛЛИНГ ҚАҒИДАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ӨНЕРКӘСІПТІК	
ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ.....	83
3.1 Контроллингтің құралдарын қолданумен өнеркәсіптік ұйымдарды тиімді басқаруды ұйымдастырушылық – әдістемелік қамсыздандыру.....	83
3.2 Өнеркәсіптік ұйымдардың қызметінде пайданы қамтамасыз етуде контроллингтің құралдарын қолдану.....	127
ҚОРЫТЫНДЫ.....	143
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	146
ҚОСЫМШАЛАР.....	152

АНЫҚТАМАЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі терминдерге сәйкес анықтамалар қолданылған:

Ақпарат – кәсіпорын өнімділігі өсімінің басты ресурсы, себебі тек ол ғана кәсіпорынның стратегиялық мақсаттары мен міндеттері анықтауға және пайда болатын мүмкіндіктерді қолдануға; негізделген және уақтылы басқарушылық шешімдерді қабылдауға; жалпы қойылған мақсаттарға қол жеткізуге бағыттап, бөлімшелердің іс әрекеттерін үйлестіруге мүмкіндік береді.

Басқару жүйесі - фирманың ұйымдық құрылымының нышаны. Оған қаржыландыру, жоспарлау, өнім шығаруды бақылау, есептеу жүйелері, т. б. кіреді.

Басқарушылық шешім – бұл басқарушылық жұмыстың маңызды түрі, басқарушылық міндеттердің іске асырылуын қамтамасыз ететін өзара байланысты, мақсатты әрі логикалық тәртіппен орындалған басқарушылық іс – әрекеттердің жиынтығы.

Кәсіпорын – өнімді өндіретін, тауарларды өткізетін, жұмыстарды атқаратын және қызмет көрсететін заңды тұлғаның құқықтары бар жеке дара, ұйымдық – оқшауланған шаруашылық жүргізуші субъект.

Контроллинг - алдыға қойылған мақсаттарға, сондай – ақ кәсіпорын қызметінің оңтайлы нәтижелеріне жету үдерісін оперативтік және стратегиялық басқару барысында жетекшілер үшін қажетті баламалы жолдарды, бағыттарды анықтауды қамтамасыз ететін, есеп, талдау, бақылау мен жоспарлаудың синтезі, ақпараттық – талдамалық және әдістемелік қамсыздандырудың бірегейлендірілген жүйесі.

Менеджмент (ағылшын тілінен manage – басқару, меңгеру, ұйымдастыру, әкімшілік ету) – әлеуметтік – экономикалық жүйелерді әзірлеу және құру (ұйымдастыру), барынша тиімді пайдалану (басқару) және бақылау.

Оперативтік контроллингтің мақсаты – кәсіпорынның ағымдағы мақсаттарына жету арқылы басқару жүйесін құру, сондай – ақ шығын – табыс қатынасын оңтайландыру бойынша дер кезіндегі шешімдерді қабылдау.

Өнеркәсіп — еңбек құралдарының өндірісімен (өнеркәсіптің өзі, сондай – ақ халық шаруашылығының өзге де салалары үшін), шикізат, материал, отын, энергия өндірумен және өнеркәсіпте немесе ауыл шаруашылығында алынған өнімдерді өңдеумен (қайта өңдеумен) айналытасын кәсіпорындардың жиыны.

Пайда – тауарлар мен көрсетілген қызметтерді өткізуден түскен табыс пен бұл тауарлар мен көрсетілген қызметтерді өндіруге немесе сатып алу мен өткізуге кеткен шығындардың арасындағы оң айырма. Пайда = Түсім – Шығын (ақшалай көріністе). Пайда – кәсіпкерлік субъектілерінің шаруашылық қызметінің қаржылық нәтижелерінің маңызды көрсеткіші.

Рентабельділік, пайдалылық (нем. rentabel — табысты, пайдалы) — экономикалық тиімділіктің салыстырмалы көрсеткіші. Кәсіпорынның, оның қызметінің табыстылық көрсеткіші. Сан жағынан табысты шығынға бөлуден алынған жеке сан ретінде айқындалады.

Стратегиялық контроллингтің мақсаты – қолда бар мүмкіншіліктерді тиімді қолданылуын, кәсіпорынның қызмет етуін қамтамасыз ету, жемісті қызметтің жаңа мүмкіндігін құру және дамудың стратегиялық мақсатына қарай кәсіпорынның қозғалысын «қадағалау».

Тиімділік – кәсіпорынның қандай да бір мақсатына жетуде ресурстарды қолданудың нәтижелілігі.

Экономикалық тиімділік – өндірістік үдеріс факторларының тиімді қолдану нәтижесі мен шығындарының қатынасы.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АЖ	- ақпараттық жүйе
АҚШ	- Америка Құрама Штаттары
АҚ	- акционерлік қоғам
БЖ	- басқару жүйесі
БҚО	- Батыс Қазақстан облысы
ҒЗТКЖ	- ғылыми – зерттеу және тәжірибелік – конструкторлық жұмыстар
ҒТП	- ғылыми техникалық прогресс
долл.	- доллар
жж.	- жылдар
ЖШС	- жауапкершілігі шектеулі серіктестігі
ЖІӨ	- жалпы ішкі өнім
кг	- килограмм
КЖ	- контроллинг жүйесі
ҚР	- Қазақстан Республикасы
млн.	- миллион
ОЖ	- операциялық жүйе
СҚО	- Солтүстік Қазақстан облысы
ТМД	- Тәуелсіз мемлекеттер достастығы
т	- тонна
ШҚО	- Шығыс Қазақстан облысы
%	- пайыз